

Itäisen Suomen elinvoimaa vahvistavien toimenpiteiden selvittäminen

Lausuntopyynnön diaarinumero: VN/16546/2022

1. Mitkä ovat merkittävimmät muutokset toimintaympäristössäsi sodan alkamisen jälkeen? (mikäli mahdollista perustele esim. tilastotiedoin ja tutkimusten valossa)

A. Aluetalouden näkymät ja investoinnit

Ukrainan sota on johtanut Pohjois-Savossa kustannusnousuun ja yritysten kannattavuuden heikentymiseen, minkä lisäksi odotuksiin vaikuttaa uhkaava taantuma. Vaikutukset ovat nähtävissä niin yritysten, julkisyhteisöjen kuin kotitalouksienkin toiminnassa. Tuotantoketjujen häiriöt kannustavat myös arvioimaan uudelleen eri tuotannonalojen kannattavuutta tuonnin korvaamisen näkökulmasta. Tämä voi avata aluetaloudelle myös uusia mahdollisuuksia.

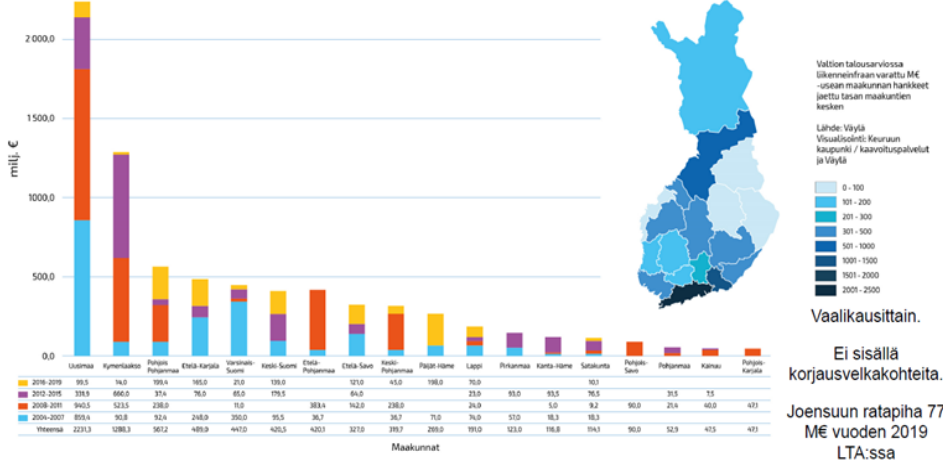
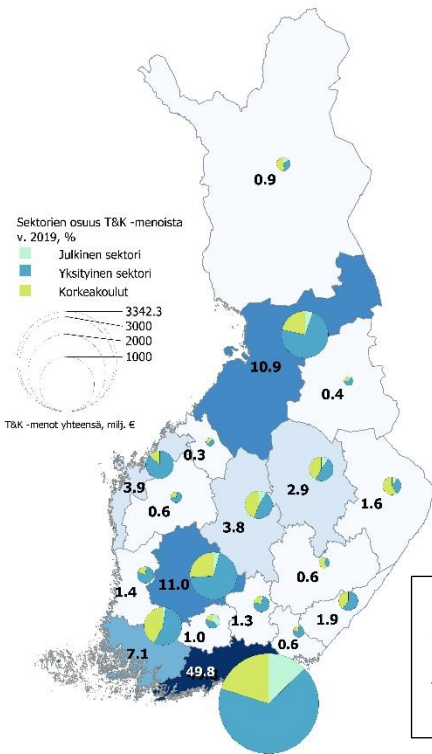
Venäjän viennin osuus vientiasiakirjatarkastelun perusteella oli Pohjois-Savossa noin 20 %. Nyt se on romahtanut. Tällä on suoria vaikutuksia vienti- ja tuontiyrityksiin sekä alihankintaketjuihin. Kuopion kauppakamarikyselyyn vastanneista (6-8.6.2022) Pohjois-Savolaisista yrityksistä 31 % ennakoii investointien laskevan vuonna 2022 edellisvuoteen verrattuna. Saman kyselyn mukaan yritysten tilauskanta on nyt 23,1 % pienempi kuin vuonna 2021. Kenties kattavin sodan taloudellinen seuraus on yleinen kustannustason nousu, jonka kielteiset vaikutukset kehitykseen ovat moninaiset. Yrityskyselyyn vastaajista 37,1 % katsoi, että Venäjän sota vaikuttaa yrityksen energiaratkaisuihin liittyviin investointeihin.

Aluekehityksen näkökulmasta talouden näkymien heikentyminen kytkeytyy etenkin juuri investointeihin. Vielä ennen Venäjän hyökkäystä Ukrainaan helmikuussa 2022 Kuopion kauppakamarin yrityskyselyn perusteella yksityisiä investointeja oli suunnitteilla 1,9 miljardia euroa neljäänkymmeneen veturiyrityksen seuraavan 5 vuoden aikana. Suunnitelmiin liittyväksi rekryointitarpeeksi arvioitiin 2900 henkeä.

Kehitysnäkymiin, yksityisten investointien toteutumiseen ja yhteiskunnan toimintakykyyn alueella vaikuttavat merkittävästi sinne kohdistuvat julkiset investoinnit. Infrastruktuureja ylläpitävät investoinnit ja kehitysinvestoinnit ovatkin valtiovallan keskeisiä keinoja vaikuttaa aluekehitykseen (Moisio & Sirviö 2021¹). Alla olevat kuvat esittävät T&K-menojen ja liikenneinvestointien alueellista jakautumista Suomesta.

¹ Moisio, S & Sirviö, H J 2021, 'Aluerakenne, alueellinen erivertaisuus ja Suomen aluekehitys', Terra, Vuosikerta 133, Nro 3, Sivut 113–127. <https://doi.org/10.30677/terra.100115>

Suomen liikenneinfrainvestoinnit 2004-2019

Maakunnan osuus Suomen T&K-menoista ja sektorikohtainen jakautuminen vuonna 2019 (Tutkimus- ja kehittämistoiminta Tilastokeskus (2021e), kartta H. Kurikka)

Kuvista ilmenee, että jo pitkän aikaa ennen Ukrainan sodan aiheuttamia muutoksia sekä T&K-menot (kehitysinvestoinnit) että investoinnit liikenneinfrastruktuureihin ja niiden ylläpitoon ovat olleet Itä-Suomessa valtakunnallisessa vertailussa vaatimattomia. Osaltaan juuri investointivaje on tehnyt alueesta hauraan nykyisenkaltaisen kriisin edessä.

Tästä syystä infrastruktuurien ylläpito- ja kehitysinvestointien sekä T&K-panosten nostaminen valtakunnallisesti vertailukelpoiselle tasolle olisi ensimmäinen askel Itä-Suomen aluekehitykseen vaikuttamisessa. Vihreän siirtymän toteuttaminen aluetalouksia uudistamalla edellyttää juuri infrastruktuuri- ja kehitysinvestointeja. Toteutukseltaan selkeä ja vaikuttava toimenpide olisi perusväylänpidon rahoitustason vakiinnuttaminen korjausvelkaa vähentävälle tasolle.

Edellä esitettyihin sodan aluetalousvaikutuksiin investoinnit kytkeytyvät siten, että taloudellisen toiminnan edellytyksiä luovat julkiset investoinnit osoittavat uskoa ja sitoutumista alueen kehittämiseen. Näin ne tuottavat osaltaan uskottavaa investointinäköymää myös yksityiselle pääomalle. Muistettakoon, että ennen helmikuussa 2022 alkanutta kriisiä Pohjois-Savoon suunnitellut yksityiset investoinnit olivat merkittäviä. Niiden toteutuminen riippuu talouden yleisten näkymien rinnalla myös julkisten toimijoiden vaikutuksista investointiympäristöön.

B. Energiakriisi

Kehitykselle haitallisen kustannusnousun ytimessä on erityisesti energia. Sodan ja pakotepolitiikan seurauksena syntynyt energiakriisi näyttäytyy jo nyt polttoaineiden ja sähkön voimakkaana hinnannousuna. Lisäksi ensi talven osalta energiaräaka-aineiden tuonnin loppuminen voi uhata polttoaineen riittävyttä useissa lämpölaitoksissa.

Vuoden 2020 lukujen mukaan energian kokonaiskulutus Pohjois-Savossa oli 14 037 GWh. Alueen kahden suurimman energiayhtiön kertomien lukujen mukaan Pohjois-Savon sähkön ja lämmön tuotannon merkittävimmät tuontipanokset Venäjältä ovat olleet puu ja muut biomassat, joita tuotiin kaikkiaan 600 000 i-m³ ja joilla tuotettiin 666 GWh energiaa. Vuoden 2020 tilaston mukaan Pohjois-Savossa kulutettiin 4846 GWh puulla tuotettua energiaa, mihin suhteutettuna tuontiraaka-aine on kattanut n. 13,7 % alueellisesta poltettavan biomassan tarpeesta. Turvetta Venäjältä tuotiin 53 000 i-m³, mikä vastaa 48 GWh energiaa. Lisäksi venäläisellä öljyllä ja maakaasulla tuotettiin kahden suuremman energiayhtiön voimalaitoksissa 30 GWh energiaa. Pelkästään näillä kahden suurimman toimijan energiaraaka-aineiden tuontitiedoilla Venäjän tuonnin päättyminen loisi siis tarpeen korvata 744 GWh edestä energiaa.

Vaikka energian kokonaiskulutukseen suhteutettuna luku onkin maltillinen, ajoittuu näiden tuontipanosten poistuminen samanaikaisesti voimallisten energian tuotannon uudistusten kanssa. Suomen kansallinen tavoite on puolittaa turpeen käyttö vuoteen 2030 mennessä ja tähän on myös Pohjois-Savossa valmistauduttu. Vaikka turpeen käyttö jatkuu ja väliaikaisesti lisääntyy energiakriisin oloissa, on sitoumus turpeesta luopumiseen edelleen voimassa. Suuret muutostarpeet ja kustannusten nousu aiheuttavat sekä logistisia että voimalaitosten käyttöön liittyviä vaikeuksia ja vaikuttavat osaltaan energian hinnannousuun ja sitä kautta inflaatioon.

Energian- hinta ja saatavuusongelmia voidaan lyhyellä tähtämellä hillitä lisäämällä alueellista metsäbiomassan käyttöä. Pidemmällä tähtämellä ja ilmastotavoitteita toteutettaessa energiahuoltovarmuus vaatii investointeja energiantuotannon uudistamiseen.

C. Tuleva ruokakriisi

Venäjän hyökkäyssota Ukrainassa sekä vastatoimet länsimaiden asettamille pakotteille ovat aiheuttamassa maailmanlaajuisen ruokakriisin. Euroopassa vaikutukset kohdistuvat maatalouteen varsinkin energian ja lannoitteiden hintojen nousun ja tuotantontekijöiden saatavuusongelmien kautta. Samanaikaisesti on muistettava ilmastonmuutoksen vaikutus maailmanlaajuisiin satonäkyymiin.

Myös Suomen maataloudessa toimintaympäristön epävarmuus heijastuu tuottajien investointi- ja jatkamisaikeisiin. Tuotantokustannusten nousun (energia, lannoitteet, varaosat, palvelut, rakentaminen) ja tilojen heikon kassatilanteen vuoksi peltoja on jäänyt kylvämättä ruokakasveille ja eläintilojen tuotanto alenee. Lisäksi myös maatalous on suhteellisesti taantunut Itä- ja Pohjois-Suomessa ja keskittynyt Etelä- ja Länsi-Suomeen. Tämä on ongelmallista ympäristövaikutusten kannalta. Samoin hajautettu maataloustuotanto toteuttaa paremmin huoltovarmuuden vaatimuksia erityisesti ilmatoriskien kasvaessa.

Pohjois-Savo on kansallisesti merkittävä maatalousalue ja erityisesti maidon ja marjojen tuotannossa Suomen merkittävin. Maataloustuottajilta kerättyjen tietojen mukaan kuitenkin tilamäärä, kotieläinmäärät sekä kylvöala ovat kaikki laskusuunnassa (Kantar TNS Agri Oy: Maatilojen kehitysnäkymät 2022–2030). Tähän vaikuttavat erityisesti pitkään jatkunut huono kannattavuuskehitys sekä alan heikoiksi arvioidut tulevaisuusodotukset. Nämä kaikki seikat ovat ristiriidassa vuonna 2022 muodostuneen tilanteen vaatimusten kanssa. Elintarvikkeiden niukkuus maailmanmarkkinoilla tarkoittaa myös Suomessa vähintään hintojen nousua ja saatavuusongelmia, ellei suoranaista elintarvikepulaa. Maailman tuontiviljasta riippuvaisimmilla alueilla elintarvikepula merkitsee yhteiskunnallista levottomuutta, mikä ilmenee Euroopassa ja Suomessa kasvavana siirtolaisuutena ja pakolaisuutena.

Maatalouden osalta on varmistettava, että maatilat ja alan yritykset pystyvät käsillä olevassa kriisissä jatkamaan toimintaansa ja pitämään yllä, ellei kasvattamaan tuotantomääriä. Pidemmällä tähtäimellä elintarviketuotantoa ja erityisesti sen energia- ja lannoitetaloutta on kyettävä uudistamaan vihreän siirtymän tavoitteiden mukaisesti. Sekä geopolitiikka että ilmastonmuutos tuottavat tulevaisuuden näkymää, jossa Suomen taloutta ei ole mahdollista kehittää yksinomaan korkean arvonlisäyksen vientialojen ehdoilla, vaan talouden kokonaisuudessa on kasvavassa määrin otettava huomioon huoltovarmuuden vaatimukset. Tässä kokonaisuudessa alkutuotannon kannattavuuskehitys on yksi ensimmäisenä ratkaistavista ongelmista.

2. Mistä löytyvät itäisen Suomen uudet elinvoiman lähteet?

Itä-Suomen elinvoiman uudet lähteet Pohjois-Savon osalta perustuvat kolmeen teemaan:

A. Tieteen tutkimustulosten soveltamiseen ja innovaatioihin perustuva tietotalous

Maakunnan kärkialat kehittyvät uuden tutkimuksen, osaamisen ja teknologian varassa ja luovat uutta vientiliiketoimintaa maailmanlaajuisilla markkinoilla. Pohjois-Savon älykkään erikoistumisen kärkialat ovat 1) kone ja -energiateknologia, 2) metsäteollisuus, 3) elintarvikkeet, 4) hyvinvointiteknologia, 5) matkailu, 6) älykäs vesijärjestelmä ja 7) biojalostus. Koska aluetalous uudistuu olemassa olevalta pohjalta, katsomme TKI-toimintaan kohdennettujen panostusten olevan ratkaisevia kärkialojen jatkuvalla menestyksellä. Kaikki Pohjois-Savon kärkialat kytkeytyvät vahvasti vihreän siirtymän tavoitteisiin ja ovat merkittäviä sekä kansantalouden kehityksen että ylikansallisten ongelmien ratkomisen kannalta.

Tietotalous tulee ymmärtää tässä yhteydessä riittävän laajasti eli vaikutuksiltaan muuta taloutta läpäisevä. Tietotalouden innovaatiot ohjaavat muuta talouskehitystä paitsi kasvuodotusten jäsentäjinä ja investointien houkuttajina, myös luomalla välineitä muiden talouden alojen uudistamiselle.

Näin ollen Pohjois-Savon maakuntaohjelmassa ICT ja digitaalisuus on nostettu kaikkia maakunnan kärkialoja läpäiseväksi teemaksi. Perustelu tälle on, että tietotekniikan sovellutukset tehostavat toimintaa ja optimoivat prosesseja käytännössä kaikilla aloilla teollisuutta ja alkutuotantoa myöten. Samalla tämä tarkoittaa työelämän osaamisvaatimusten kasvua, mikä vaatii koulutuspanoksia niin nuorille kuin elinikäiseen oppimiseen. ICT-osaajien puute on Pohjois-Savon kasvun keskeinen pullonkaula ja alan koulutus vaatii lisäpanoksia. Tehostamisen ohella tietotalouden elementtien soveltaminen teollisuuteen ja alkutuotantoon luo edellytyksiä vientikelpoisille innovaatioille, palveluliiketoiminnalle ja toimii myös resurssitalouden jalostusarvon noston keskeisenä edellytyksenä.

B. Alkutuotannon ja jalostuksen energia- ja materiaalivirtojen resurssiviisas hyödyntäminen kiertotalouden ajatuksen mukaisesti

Ratkaisu ilmasto- ja ympäristökriiseihin on ennen muuta materiaalisen talouden käytännössä ja niiden uudistamisessa. Erityisesti energian ja ruuantuotanto, mutta myös uusiutuviin raaka-aineisiin perustuva teollisuus, on ohjattava kiertotalouden mukaisiin käytäntöihin. Pohjois-Savon kärkialoilla on huomattava potentiaali tämän siirtymän toteuttamiseen.

Energiatuotanto on suunnattava kotimaisiin biopolttoaineisiin eli metsähakkeeseen ja biokaasuun sekä jatkossa kasvavassa määrin polttoon perustumattomiin energiamuotoihin. Tämä rinnalla on

kiinnitettävä huomiota energiatehokkuuteen, hajautettuun tuotantoon ja älykkäisiin energiaverkkoihin. Pohjois-Savon energiateknologiaklusteri on avainasemassa tässä kehitystyössä.

Maatalouden kannattavuutta voidaan parantaa kehittämällä kiertolannoitteiden käyttöä ja energiaomavaraisuutta, mitkä ovat mahdollisia investoimalla biokaasutuotantoon. Maatalouden kestävyttä parantavat ratkaisut tunnetaan tutkimustiedon pohjalta ja siirtymän kannalta tärkeintä on luoda edellytykset niiden kannattavuudelle, vaarantamatta maataloustuotannon jatkuvuutta. Metsäteollisuuden osalta jalostusarvon kasvattaminen on ensiarvoisen tärkeää myös puuraaka-aineen riittävyyden näkökulmasta.

Materiaalisen talouden järkevöittäminen kestäväksi kytkeytyy infrastruktuureihin ja logistiikkaan, joita täytyy sekä uudistaa että ylläpitää siirtymän toteuttamiseksi. Toimintaedellytysten varmistaminen tulee aloittaa yksinkertaisilla keinoilla, kuten huolehtimalla kattavasti tieverkon kunnosta ja kehittämällä raideyhteyksiä näillä väylillä liikkuviin tonnistoihin eikä niinkään henkilömääriin perustuen.

C. Vastaanottavuus ja verkottuneisuus

Pohjois-Savon talouden kasvua ja uudistumista rajoittaa työvoiman saatavuus. Kansalliset mahdollisuudet työvoiman tarjonnan ja osaajien kouluttamisen lisäämiselle ovat tunnetusti rajalliset. Samanaikaisesti Pohjois-Savossa on alueen osaamistarpeisiin hyvin sovitettu koulutustarjonta, joka pystyy ottamaan vastaan merkittävän määrän uusia opiskelijoita. Näköpiirissä olevassa tilanteessa valmistuvilla opiskelijoilla on erinomaiset mahdollisuudet työllistyä alueelle.

Lähestymme osaajapulaa siten että pikaratkaisuja ei ole, vaan tarvittavat osaajat on pystyttävä kouluttamaan itse ja kaikki tähän halukkaat ovat tervetulleita. Pohjois-Savossa voidaan merkittävästi lisätä täällä opiskelevien ulkomaisten korkeakoulutettujen jäämistä alueelle lisäämällä yritysten ja korkeakoulujen yhteistyötä rakentamalla urapolkuja mm. opinnäytteiden, harjoittelujen ja ensimmäisen työpaikan hankkimisen kautta. Tavoitteiden saavuttamisen kannalta oleellista on joustavoittaa käytäntöjä opetuskielen suhteen: englanninkielisten koulutusten lisäämisen rinnalla tulisi voida järjestää tutkintokoulutusta siten, että opinnot alkavat englanninkielisinä mutta niiden edetessä siirrytään käyttämään myös suomen kieltä. Tämä helpottaisi merkittävästi ulkomaisten opiskelijoiden siirtymistä työelämään.

Osaamis- ja väestökysymykset liittyvät läheisesti alueen verkottuneisuuteen ja saavutettavuuteen niin kansainvälisesti, kansallisesti kuin alueellisesti. Alueen sisäistä liikkuvuutta olisi mahdollista parantaa lisäämällä julkisen liikenteen vuorotarjontaa pääväylillä. Verkottuneisuus tarkoittaa yhtä hyvin liikenne- kuin viestiliikenneyhteyksiä, joiden molempien on oltava kunnossa taloudellisen menestyksen ja myönteisen kehitysdynamiikan tuottamiseksi.

3. Esittele kolme vaikuttavinta ratkaisua perusteluineen itäisen Suomen elinvoiman lisäämiseksi

Vaikuttavat ratkaisut perustuvat edellä esitettyjen elinvoiman lähteiden voimakkaaseen kehittämiseen

1. Huolehditaan erityisesti TKI-resursseista ja suunnataan johdonmukaisesti kehityspanoksia erityisesti älykkään erikoistumisen kärkiin. Erityisen tärkeitä ovat vihreää siirtymää edistävät alat kuten energiateknologia, vesiosaaminen sekä bio- ja kiertotalous. Muuttuneessa maailmantilanteessa näiden rinnalle nousevat lääketutkimus- ja tuotanto sekä pelastusala. Tälle perustalle, samoin kuin F35-hankkeen edellyttämälle huolto- ja koulutustoiminnalle, rakentuvat turvallisuusklusterin kasvumahdollisuudet. Turvallisuuteen kytkeytyvien alojen edistäminen kokonaisuutena myös yli maakuntarajojen lisää koko Suomen omavaraisuutta ja huoltovarmuutta strategisesti tärkeillä toimialoilla.
2. Edistetään kiertoviljelyä ja lannoitteita sekä biokaasutuotantoa ruuantuotannon kestävyuden ja kannattavuuden parantamiseksi. Kehitystyö on kytkettävä kiertotalouden toimintamallin kokonaisvaltaiseen soveltamiseen sekä energiainfrastruktuurien uudistamiseen. Koska Pohjois-Savo on maamme merkittävimpiä ruokatuotantomaakuntia, näiden toimien edistäminen parantaa koko Suomen ruokatalouden kestävyttä ja vauhdittaa vihreää siirtymää elintarvike- ja energiataloudessa taloudellisesti kannattavalla tavalla.
3. Helpotetaan opiskelijoiden ja työntekijöiden maahantuloa erityisesti asiasta vastaavien viranomaisten riittävällä resurssoinnilla ja alueellisesti tarkoituksenmukaisella palvelutarjonnalla. Huolehditaan yritysten ja oppilaitosten yhteistyöllä harjoittelupaikkojen saatavuudesta ja opiskelijoiden sujuvasta siirtymisestä työelämään/yrittäjyyteen.

Valtiollisia panoksia tarvitaan saavutettavuuden parantamiseen ensisijaisesti paremmilla raideyhteyksillä ja vuorotarjonnalla, mutta myös tieliikenneyhteyksillä ja uudistuvalla lentoliikenteellä.

Luotettavat ja kapasiteetiltaan riittävät tietoliikenneyhteydet ovat koko taloutta läpäisevän tietotalouden perusinfrastruktuuri, joten niiden kattavaan tarjontaan sekä niitä tarjoavien toimijoiden työnjakoon on kiinnitettävä erityistä huomiota.

Koronavuodet ovat osoittaneet, että tilanteen niin salliessa Pohjois-Savo on vetovoimainen alue. Kestävää kasvua ja elinvoimaa on saavutettavissa luomalla turvallisia, viihtyisiä, ekologisia ja ihmisten kannalta toimivia asuin- ja työympäristöjä.

Heikki Sirviö
Aluekehityspäällikkö